

Het is jammer dat sociaal-economische geschiedenis verder zo weinig aandacht krijgt. Terloopse opmerkingen geven de indruk dat er meer interessante invalshoeken zouden zijn geweest, zoals turfconomie en industrialisatie. Maar misschien waren daarvoor geen gespecialiseerde auteurs te vinden.

Wat perioden betreft zijn Middeleeuwen en Republiek goed vertegenwoordigd, de negentiende eeuw is schaars vertegenwoordigd en met stukken van zeer verschillende kwaliteit, en de twintigste eeuw wordt gekenmerkt door een nogal willekeurige keuze van onderwerpen. Zou over het thema 'Ruimte in de twintigste eeuw' echt niets te melden zijn? Structuurplan Noorden des Lands, Ruimtelijke ordening tussen Den Haag en Leeuwarden ...

Alle genoemde artikelen bevatten een uitvoerige bespreking van relevante literatuur. De meeste laten het echter aan de lezer over, de relatie met het thema van de bundel te leggen. De literatuurlijst is aan het einde van de bundel integraal opgenomen en kan worden beschouwd als een goede aanzet voor een bibliografie. Daarmee onderscheidt het werk zich in gunstige zin van veel artikelenbundels.

W. Pelt

W. van Anrooij, *Helden van weleer. De Negen Besten in de Nederlanden (1300-1700)* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1997, 328 blz., f49,50, ISBN 90 5356 259 1).

Dit boek van de Leidse medioneerlandicus Van Anrooij gaat over het ontstaan, de bloei en het verval van de zogeheten Negen Besten in de literatuur en beeldende kunst van de laat-middeleeuwse Nederlanden. Negen illustere figuren uit de wereldgeschiedenis maakten vanaf omstreeks 1300 deel uit van een vaste groep die werd aangeduid als de 'Negen Besten': drie heidenen, namelijk Hector, Alexander de Grote en Julius Caesar; drie joden, te weten Jozua, David en Judas Maccabeus; en drie christenen Artur, Karel de Grote en Godfried van Bouillon. Dit rijtje maakte furore in literatuur en kunst in de veertiende en vijftiende eeuw, niet alleen in de Nederlanden, maar in heel West-Europa. De centrale these van Van Anrooij is evenwel dat deze West-Europese traditie zijn oorsprong had in de Nederlanden en van daaruit zijn weg vond, en dat het karakter van de thematiek nauw is verbonden met het stedelijk karakter van de laat-middeleeuwse Nederlanden. Om deze these te kunnen onderbouwen heeft de auteur intensief onderzoek gedaan naar sporen van de traditie in de Lage Landen en van deze speurtocht doet hij in dit rijke boek gedetailleerd verslag. De bewijsplaatsen zijn veelal literaire — de auteur laat de middeleeuwse bronnen rijkelijk en voor zichzelf spreken en voorziet de citaten van moderne parafrazeringen —, maar ook kunsthistorische vondsten ontbreken niet — een drinkbeker, een renaissancegevel, reeksen houtsnedes etc. — en deze worden in hun context geplaatst.

Het is niet eenvoudig een dergelijke rijkheid en reikwijdte aan gegevens in een korte recensie recht te doen, noch is het eenvoudig voor de lezer ze al lezend te overzien, en we kunnen ons hier dan ook niet anders dan rekenschap geven van de grote lijn van het argument en de opzet van het boek. Het eerste hoofdstuk vormt een compilatieve opmaat van het boek met als centrale these dat in de roerige veertiende eeuw de Negen Besten als sterfelijke helden bijzonder tot de verbeelding spraken in de West-Europese cultuur. De Negen Besten-cultus heeft met name in ridderlijke context de aandacht getrokken, maar vooral de receptie van het Negen Besten-thema in de stad en de wijze waarop stedelingen ermee omgingen, verdienen volgens Van Anrooij meer aandacht. Paravicini heeft er al op gewezen dat een dergelijk hoofs en ridderlijk thema al vroeg door het stedelijk patriciaat dat een adellijke levenswijze ambieerde,

werd geannexeerd. In de Nederlanden ging het volgens de auteur evenwel niet alleen om stedelijke elites met ridderlijke aspiraties, maar om initiatieven van stadsbestuurders, die opkwamen voor plaatselijke belangen en gewone burgers. Deze ontwikkeling zou passen in het door Pleij voorgestane en hier overgenomen uitgesproken stedelijke zelfbewustzijn dat de Lage Landen vanaf de vroege veertiende eeuw zou kenmerken en dat resulteerde in een literatuur van burgers voor burgers. Het centrale program van Van Anrooij's boek is dan ook dit: 1) de bijzonderheid van de burgerlijkheid in de Nederlanden aan te tonen mede aan de hand van de rol van de Negen Besten hierin; 2) het contingentie van het Negen Besten-onderzoek te laten prevaleren; 3) de tekorten aan te tonen van eerdere Negen Besten-onderzoekers (Horst Schroeder met name), die zich te veel hebben laten leiden door de vage nationale grenzen en 4) de Nederlanden als bakermat voor de Negen Besten te propageren, en niet Frankrijk, zoals altijd is beweerd. Dit alles heeft geresulteerd in een 'vondstenboek' waarin twee fasen in de Negen Besten-cultus worden onderscheiden: eerst, ca. 1310-1340, raken de Negen Besten bekend in de Nederlanden, daarna, ca. 1340-1370, verspreidt het thema zich over Europa. Van Anrooij laat de cultus in de Zuidelijke Nederlanden beginnen, waar in de eerste helft van de veertiende eeuw de sproke *Van neghen den besten* zou zijn ontstaan. Het auteurschap van deze tekst is onduidelijk, Van Anrooij pleit voor Jacob van Maerlant (hoofdstuk V). Als bewijs voor stedelijke populariteit in de Zuidelijke Nederlanden voert de auteur de frequentie van uitbeelding aan: op wandtapijten, huisgevels, prenten, drinkbekers. Het kwantitatieve overwicht in presentatie betreft de steden Brugge en Gent. De Negen Besten golden in de stedelijke context als toonbeelden van recht en rechtvaardigheid en ook voor de Noordelijke Nederlanden hebben wij bewijsplaatsen van de stedelijke functie van de cultus, bijvoorbeeld in Haarlem, waar Negen Besten-gedichten zijn bewaard in handschriften, stammend uit de stedelijke kanselarij. Maar de juridische associatie blijkt niet exclusief voor het stedelijke milieu te zijn en de conclusie 'Het idee om de Negen Besten in de eerste plaats als vorsten op te vatten', als rechtvaardige heersers, kan uiteraard niet uitsluitend voor de Nederlanden gelden.

In de tweede fase is de Negen Besten-cultus niet minder interessant, wanneer varianten als de 'Neuf Preuses' of de 'Negen Quaetsten' ter sprake komen. Ook werd er vaak een Tiende Beste, als voorbeeldige tijdgenoot, aan de reeks toegevoegd. Opmerkelijk is het dat de Negen Besten eerst en vooral een poëtisch thema blijkt te zijn, en dat de traditie in proza en geschiedschrijving pas goed en wel in de vijftiende eeuw op gang komt. Is dit een probleem van historische contingentie of duidt het op een toenemend of juist afnemend belang? Voor de auteur behoudt de reeks haar zeggings- en geldingskracht tot ver in de zestiende eeuw, wanneer schitterende gravure-reeksen van de Negen Besten worden gemaakt. Van Anrooij schreef een rijk en toegankelijk boek over dit belangrijke literaire cultuurfenomeen, zijn 'vondsten'-werk is onmisbaar voor iedere Negen Besten-onderzoeker, in Nederland en elders.

Karin Tilmans

J. M. van Winter, *Sources concerning the hospitallers of St John in the Netherlands, 14th-18th centuries* (Studies in the history of christian thought LXXX; Brill: Leiden, Boston, Keulen, 1998, viii + 821 biz., f450,-, ISBN 90 04 10803 3).

Een levenswerk, althans een werk waaraan gedurende zo'n 35 jaar is gewerkt, niet ononderbroken, maar toch bij tijden intensief. Deze uitgave getuigt van een hardnekkige vasthoudendheid, want het lijkt mij niet onwaarschijnlijk dat zoniet bij de auteur zelf dan toch zeker bij deze of gene uit haar directe omgeving bij tijd en wijle de vraag rees waartoe alle inspanning